

Attention is drawn to the fact that the systematization (primarily, incorporation) of the law of the empire, which began in the first half of the 19th century, contributed to the spread of all-Russian legislation in Ukrainian lands. The result of incorporation was the «Complete Collection of Laws of the Russian Empire» (1830), and the result of codification was the «Collection of Laws of the Russian Empire» (1832). The norms of commercial (business) law began, in a certain way, to meet the requirements of the time and reflect the needs of the new bourgeois relations that were formed in the society of that time.

The author concluded that the principle of dominance of state entrepreneurship over private entrepreneurship was established at the state level during the period under study. The state, which established itself as autocratic based on the form of government, directly influenced entrepreneurial activity through administrative supervision and comprehensive regulation, which negatively affected the manifestation of entrepreneurial initiative and innovativeness. In terms of content, the state remained serfdom, therefore, through regulatory acts, state authoritarianism was consolidated, primarily due to the restriction or complete absence of economic freedoms.

Keywords: *commercial (business) law, sources of law, normative legal act, law, legal custom, systematization of legislation, freedom, restriction of economic freedoms.*

УДК 340; 342.727
DOI 10.31558/2786-5835.2022.1.4

Стаднік Ірина Василівна,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії, історії держави і права
та філософії права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Максюта Наталя Віталіївна,
*здобувачка вищої освіти СО «Бакалавр»
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

МЕЖІ СВОБОДИ СЛОВА В КОНТЕКСТІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Статтю присвячено дослідженню окремих питань свободи слова в контексті верховенства права. Метою статті є узагальнення основних світоглядних підходів до визначення змісту і меж свободи слова та обґрунтування на цій основі правової природи цензури в контексті верховенства права. Уточнено поняття та зміст свободи слова як можливості свідомого вияву людиною власної волі щодо висловлювання своєї думки (ідей, поглядів, переконань) стосовно істини (об'єктивної, абсолютної, відносної), а також збирання, зберігання, використання та поширення у будь-який спосіб (усний, письмовий, інший) інформації,

що здійснюється в умовах справедливої нормативної системи, яка забезпечує узгодження індивідуальної волі з правовим порядком у суспільстві. Конкретизовано основні сутнісні характеристики свободи слова, зокрема її відносний характер, що зумовлює можливість її обмеження. Проаналізовано правову природу цензури та доведено необхідність її характеристики як: 1) загального обмеження свободи слова; 2) як інструменту тотального контролю з боку держави над суспільством та особистістю. Зроблено висновок, що критерієм розмежування цих аспектів цензури є верховенство права. Звернено увагу, що задіяність окремих елементів верховенства права у забезпеченні свободи слова та визначенні її меж є нерівномірною, що зумовлюється відповідним поєднанням об'єктивних та суб'єктивних чинників. Конкретизовано, що основними елементами верховенства права, які безпосередньо впливають на оцінку правомірності обмеження свободи слова та є критерієм оцінки допустимості/недопустимості цензури, виступають законність, юридична визначеність, заборона свавілля, повага до прав людини, недопущення дискримінації та рівності перед законом.

Ключові слова: свобода слова, межі свободи слова, цензура, верховенство права.

Freedom of expression is the foundation of human rights, the source of humanity, and the mother of truth. To strangle freedom of speech is to trample on human rights, stifle humanity, and suppress truth.

Liu Xiaobo [1]

Постановка проблеми. Свобода... Одне слово, яке втілює в собі надзвичайно багато сенсів: і відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; і волю, життя, існування і таке інше без залежності від кого-небудь, тобто можливість поводитися на свій розсуд; і дію без перешкод і заборон у якій-небудь галузі; і вияв суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства [2, с. 98]. І ще більше відтінків воно набуває у поєднанні з конкретними можливостями «свідомого вияву людиною власної волі» [3, с. 71]: свобода пересування, свобода вибору, свобода від катувань, свобода світогляду і віросповідання тощо. І далеко не останнє місце серед них займає свобода слова, що в сучасному цивілізованому світі виступає не лише необхідною передумовою існування багатьох інших свобод, а і невід'ємною складовою громадянського суспільства, основою функціонування якого є верховенство права. Стан забезпечення останнього – «це не просто мірило взаємовідносин між людиною та державою, це свідчення відповідного цивілізаційного вибору, в основі якого повага до прав і свобод людини та цінностей демократії» [3, с. 69], що неможливо без належного захисту свободи слова. Водночас слід визнати, саме свобода слова однією з перших зазнає утисків та обмежень з боку держави, особливо у надзвичайних умовах, що негативно впливає на стан суспільства загалом. Результати деяких опитувань демонструють суперечливе ставлення суспільства до інформації та свободи слова в умовах воєнного стану: однакова кількість українців (60 %) підтримують і збільшення контролю держави за інфор-

мацією в інтернеті (не поділяють таку думку 30 %), і можливість ЗМІ обґрунтовано критикувати дії влади (32 % виступають за підтримку лінії влади) [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти верховенства права неодноразово досліджувалися в науковій літературі, зокрема в роботах Т. Р. С. Аллана, С. Головатого, В. Горбань, А. Дайсі, Р. Дворкіна, В. Михайленка, Р. Падалки, П. Рабіновича, Т. М. Скенлона, Б. Таманаги, Л. Л. Фуллера та інших. Дослідженню сутності та меж свободи слова, правової природи цензури як засобу обмеження останньої присвятили свої роботи В. Волкова, К. Грищенко, О. Золотар, Н. Кіндрачук, О. Кірієнко, І. Левченко, О. Литвиненко, Л. Могильний, Т. Мужанова, Г. Охота, Ю. Пічугіна, А. Рибалко, Т. Романенко та інші. Однак проведені дослідження названих та багатьох інших авторів не вичерпують вказаної проблематики, оскільки потребують переосмислення в контексті визначення сутності свободи слова через призму верховенства права. Наведене підтверджує актуальність теми цього дослідження, що й зумовило її вибір.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення основних світоглядних підходів до визначення змісту та меж свободи слова та обґрунтування на цій основі правової природи цензури в контексті верховенства права.

Виклад основного матеріалу. Як зазначається в літературі, право на свободу слова має вирішальне значення для функціонування здорової демократії, оскільки вираження думок, вільне від загрози державної помсти, розширює межі статус-кво та сприяє прогресу в усіх формах. Саме тому свобода слова захищена від осуду уряду своїм правовим статусом [5, с. 2], нормативну основу якого утворює низка міжнародних та внутрішньодержавних актів. Згідно зі ст. 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1), що конкретизується у праві вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2) [6]. Згідно зі ст. 19 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення, що вміщує свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [7]. Схоже положення закріплено і в ч. 1 ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), згідно з якою кожен має право на свободу вираження поглядів, що вміщує свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

Водночас аналіз наукової літератури дає підстави для висновку про неоднозначність розуміння свободи слова, що проявляється в різних підходах до її визначення, змісту, співвідношення із суміжними категоріями (свобода думки,

свобода переконань, свобода поглядів). Водночас визначення меж свободи слова є неможливим без обґрунтування основних характеристик свободи слова, що будуть виступати відправною точкою для уточнення легальних підстав для її обмеження. Видається, що на основі узагальнення висловлених науковцями позицій [3, с. 71; 9, с. 43; 10, с. 359 та інших], як таким може виступати розуміння свободи слова як можливості свідомого вияву людиною власної волі щодо висловлювання своєї думки (ідей, поглядів, переконань) стосовно істини (об'єктивної, абсолютної, відносної), а також збирання, зберігання, використання та поширювання у будь-який спосіб (усний, письмовий, інший) інформації, що здійснюється в умовах справедливої нормативної системи, яка забезпечує узгодження індивідуальної волі із правовим порядком у суспільстві. Останнє зумовлює звільнення особи від обов'язку доведення справедливості своєї думки доти, поки вона належною мірою заснована на фактах і висловлена добросовісно, на що звертає увагу М. Савчин [10, с. 487]. Відповідно зміст свободи слова розкривається в її сутнісних характеристиках, до яких, зокрема, належать можливості: 1) самостійно формувати власну позицію з будь-яких питань; 2) безумовно дотримуватися власних переконань; 3) відкрито висловлювати власну позицію; 4) змінювати свої переконання; 5) відмовитися від публічного вираження своєї позиції з будь-якого питання; 6) отримувати, зберігати та поширювати інформацію з будь-яких питань. Водночас вказані можливості не є абсолютними, що зумовлює висновок про відносний характер свободи слова, як і свободи людини взагалі (єдиним винятком із цього є абсолютний характер свободи від катувань, яка за будь-яких умов не може бути обмеженою). І тут постає питання визначеності меж свободи слова, тобто засобів її обмеження, а також необхідних умов, дотримання яких забезпечить необхідний баланс у суспільстві та не призведе до свавілля (невиправданих утисків, звуження її меж і навіть позбавлення людини цієї свободи взагалі).

Можливість законодавчого обмеження свободи слова передбачено ч. 3 ст. 34 Конституції України, згідно з якою підставами для цього є: інтереси національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, охорона здоров'я населення, захист репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Законодавча конструкція цієї норми не припускає можливості розширювального тлумачення, тобто перелік підстав обмеження свободи слова є чітко визначеним і не може бути будь-ким доповнений у свавільному порядку. Саме так гарантується право кожного вільно аналізувати, оприлюднювати та відстоювати власну позицію з будь-яких питань, межа якого зумовлюється загальною «несвободою» всіх і кожного, заснованої на принципі «Права і свободи людини закінчу-

ються там, де починаються права і свободи інших». Однак ці загальні межі потребують конкретизації щодо діяльності у сфері розповсюдження інформації, зокрема роботи засобів масової інформації (далі – ЗМІ), активістів, митців, які найчастіше стикаються з намаганнями обмежити свободу слова, цензурувати її. Саме тому під час визначення меж свободи слова не можна уникнути аналізу правової природи цензури.

Загалом цензура являє собою: 1) певний режим контролю за змістом того, що публічно висловлюється, демонструється, публікується, транслюється або іншим способом поширюється, а також за обігом інформації, що офіційно здійснюється з різних підстав (політичних, соціальних, релігійних тощо); 2) регуляторну систему перевірки, редагування та заборони певних форм публічного вираження, очолювану цензором: посадовою особою, якій урядовий, законодавчий або комерційний орган надав повноваження переглядати певні види матеріалів відповідно до заздалегідь визначених критеріїв; 3) практику та процес придушення або будь-який конкретний випадок цього, зокрема часткове або повне припинення поширення будь-якого тексту або всієї продукції окремої особи чи організації на обмеженій або постійній основі [11]. З огляду на це можна погодитися, що цензура, видимим мотивом якої є стабілізація, покращення або переконання соціальної групи, яку цензурна організація мала б контролювати, найчастіше застосовується до дій, які відбуваються в публічних обставинах, та з формальної сторони виражається у придушенні ідей шляхом їх криміналізації або значного регулюючого тиску [12]. На думку І. Гавради, класичною схемою існування цензури як методу захисту і контролю інформаційного простору з боку державних структур є наявність уповноваженої державної структури, яка видає ліцензії на право поширення інформації, здійснює моніторинг засобів масової інформації на предмет їх лояльності до влади та відхилень від певної ідеологічної лінії, вживає відповідних заходів у разі порушення меж дозволеної свободи [13, с. 96–97]. Саме обмежувально-регуляторний характер цензури зумовлює не лише негативний вплив на свободу слова, а і відповідну реакцію суспільства на будь-яке її застосування з боку держави. І в цьому контексті заслуговує на увагу позиція М. Житарюка, який на основі аналізу ідейно-теоретичних концепцій свободи преси виділив наступні моделі її реалізації: 1) повне підпорядкування преси державі; 2) свобода преси, обмежена цензурою; 3) свобода преси, обмежена суспільним договором; 4) свобода преси лише для одного класу, покликаного здійснювати диктатуру під керівництвом правлячої партії; 5) свобода преси як неминуче, але найменше зло; 6) свобода преси, яка забезпечує рівний доступ до ЗМІ всіх суспільних верств, у т. ч. й бідних; 7) абсолютна свобода преси [14, с. 22]. І хоча свобода преси, обмежена цензурою, виступає тут самостійною моделлю, цілком обґрунтованим видається умовивід, що всі

моделі, які передбачають певний контроль та/або обмеження такої свободи, певним способом потребують використання такого інструменту, як цензура.

Конституція України містить пряму заборону цензури (ч. 3 ст. 15), зміст якої конкретизується в поточному законодавстві, що виражається у забороні будь-яких вимог, спрямованих, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації, крім випадків, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про інформацію» [15]). Окремо забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом (ч. 2 ст. 24 Закону України «Про інформацію»). На перший погляд така законодавча конструкція заборони цензури видається завузькою, оскільки концентрує увагу на діяльності окремих суб'єктів, насамперед журналістів та ЗМІ. Однак системне тлумачення норм законодавства дає змогу зробити висновок, що заборона таких дій поширюється на всіх суб'єктів інформаційних відносин. До того ж заслуговують на увагу і положення ст. 309 Цивільного кодексу України, якою передбачено право фізичної особи на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості, а також встановлено заборону цензури процесу творчості та результатів творчої діяльності [16].

Усе викладене вище створює враження, що забезпечення свободи слова, крім іншого, потребує, по-перше, дотримання встановлених законом меж і, по-друге, заборони цензури. Однак, як зауважує О. О. Федотова, цензуру як явище не можна оцінювати спрощено, оскільки, з одного боку, як прояв узурпованої форми влади, що використовує цензуру з політичною метою, вона виступає цілком негативним процесом; з другого боку, у своєму нормативному прояві (охорона державної, військової, економічної таємниць тощо) вона є елементом управлінської структури суспільства та обов'язковою складовою держави [17, с. 81]. Враховуючи останнє, можна припустити, що цензура має значення в процесі оцінки відповідності змісту та оприлюднення інформації нормативно встановленим межах, що є об'єктивно необхідними для задоволення суспільних потреб, які відповідають цій меті. Це відповідає і змісту ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ, згідно з

якою здійснення свободи слова пов'язане з обов'язками і відповідальністю, внаслідок чого воно може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві. Саме ця вимога відповідності свободи слова правам і свободам іншої людини, а також суспільним інтересам, зумовлює висновок, що «цензура як загальне обмеження не суперечить праву людини на висловлення власної думки» [18, с. 163]. Водночас неминуче постає питання визначення критеріїв оцінки та розмежування цензури як загального обмеження та цензури як інструменту тотального контролю та придушення свободи слова.

Проведені авторами попередні дослідження та обґрунтовані висновки [3; 19; 20; 21] дають змогу стверджувати, що таким критерієм виступає верховенство права як ідеальна модель (принцип) «взаємодії права та держави, яка формується на основі загального сприйняття членами суспільства базових правових цінностей і фундаментальних знань з метою забезпечення обмеження державної влади, захисту прав і свобод людини від свавільного втручання держави (її органів) на основі законності та справедливості» [19, с. 21]. Сучасна міжнародно-правова доктрина виходить із характеристики верховенства права як цілісної системи принципів, до яких відносять: 1) законність, зокрема і прозорий, підзвітний та демократичний процес прийняття закону; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя та незалежність і неупередженість суду; 5) повага до прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом [22]. Задіяність кожного з цих елементів у забезпеченні свободи слова та визначенні її меж не викликає сумнівів, однак ступінь їхнього впливу є нерівномірним, що зумовлюється відповідним поєднанням об'єктивних та суб'єктивних чинників. Водночас слід враховувати, що свобода слова належить до фундаментальних прав людини, що потребують захисту за будь-яких умов. Зокрема, УВКПЛ ООН наголошує, що право на свободу думки та вираження поглядів залишається застосовним під час збройного конфлікту і відступ України від низки своїх зобов'язань у галузі прав людини дозволяється тільки тією мірою, яка суворо необхідна в цій ситуації за умов, що такі заходи не тягнуть за собою дискримінації [23, с. 41].

У контексті визначення меж свободи слова та оцінки допустимості / недопустимості цензури видається, що найбільшу роль відіграють: 1) законність, оскільки будь-які обмеження встановлюються виключно законом і вичерпний перелік підстав для цього чітко передбачено в Конституції України; 2) юридична визначеність, що виражається не лише у вимогах до якості закону (зрозумілості, передбачуваності, сталості, послідовності), а і поінформованості суб'єктів про наслідки їхніх дій, повазі до принципу легітимних очікувань, дотримання принципів *nullum crimen sine lege* та *nullum poena sine lege*; 3) заборона сва-

вілля, що виражається у: а) вимогах здійснення владних повноважень у спосіб та в межах, передбачених законом; б) забороні зловживання дискреційними повноваженнями; в) обов'язках органів державної влади надавати належне обґрунтування своїх рішень, особливо якщо вони зачіпають права і свободи людини.

Щодо поваги до прав людини, недопущення дискримінації та рівності перед законом слід визнати їх системоутворюючий характер не лише для верховенства права (бо, як видається, саме їх забезпечення складає основу функціонування інших елементів), а і загального механізму забезпечення прав і свобод людини, зокрема і свободи слова. Підтвердженням цьому є законодавче закріплення як однієї з підстав обмеження права на свободу слова захисту репутації або прав інших людей (ч. 3 ст. 34 Конституції України).

Висновки. Отже, проведений аналіз дав змогу узагальнити основні підходи до визначення змісту та меж свободи слова та обґрунтувати правову природу цензури в контексті верховенства права, що зумовлює певні висновки. По-перше, зміст свободи слова полягає в можливостях людини свідомо та самостійно висловлювати власну думку стосовно істини, а також збирати, зберігати, використовувати та поширювати у будь-який спосіб інформацію. По-друге, свобода слова є відносною, що зумовлює можливість її обмеження, допустимість / недопустимість якого повинна визначатися у справедливій нормативній системі, яка забезпечує узгодження індивідуальної волі із правовим порядком у суспільстві. По-третє, цензуру як засіб визначення меж свободи слова, необхідно розглядати у двох площинах: 1) як загальне обмеження, підстави застосування якого чітко передбачені в законодавстві (саме так забезпечується баланс між свободою слова та інтересами інших осіб, суспільства, держави); 2) як засіб встановлення тотального контролю з боку держави, що проявляється у зловживанні дискреційними повноваженнями, свавільному обмеженні і, як наслідок, придушенні свободи слова. І головним орієнтиром у процесі вирішення питання допустимості / недопустимості обмежень свободи слова та застосування цензури є верховенство права, яке встановлює чіткі орієнтири для такої оцінки, серед яких особливу роль відіграють законність, юридична визначеність, заборона свавілля, повага до прав людини, недопущення дискримінації та рівності перед законом.

Список використаних джерел

1. Xiaobo L. I Have No Enemies: My Final Statement. «*Nobel Laureate Liu Xiaobo's Imprisonment a Painful Reminder of China's Dictatorship*» by Thor Halvorssen. December 10, 2012. URL: https://www.huffpost.com/entry/nobel-laureate-liu-xiaobo_b_1166012
2. Словник української мови: в 11 т. Т. 9: С / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1978. 916 с.

3. Стаднік І. В., Тріпак Ю. Р. Верховенство права як принцип забезпечення свободи людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 69–72. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/15>
4. Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни: дослідження, липень 2022 р. URL: <https://cutt.ly/s0huCqJ>
5. Shattuck J., Risse M. Freedom of Speech and Media. Reimagining Rights & Responsibilities in the United States. *Carr Center for Human Rights Policy Harvard Kennedy School, Harvard University*. February 15 2021. ISSUE 013. 21 p.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1 (спеціальний випуск). С. 15. Ст. 2598. (Із змінами).
7. Universal Declaration of Human Rights: UN. General Assembly, Paris, 10 December 1948. (General Assembly resolution 217 A). URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>
8. European Convention on Human Rights. Council of Europe. 04 Nov. 1950. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
9. Барнич К. І., Бисага Ю. М., Берч В. В., Дешко Л. М., Фрідманський Р. М. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань: монографія. Ужгород: ТОВ «ПІК-У», 2021. 220 с.
10. Савчин М. В. Конституційне право України: підручник / відп. ред. М. О. Баймуратов. Київ: Правова єдність, 2009. 1008 с.
11. Censorship. *Oxford Reference*. 11 Dec. 2022. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095558166>
12. Censorship. *New World Encyclopedia*. URL: <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Censorship>
13. Гаврада І. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 95–106.
14. Житарюк М. Теорії та моделі масової інформації (Масова комунікація): навч.-метод. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 244 с.
15. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. С. 650 (Із змінами).
16. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44 (Із змінами).
17. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР–УРСР (1917–1990 рр.): монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 352 с.
18. Кін Е., Георгеску М. Закладинки – посібник з протидії мові ненависті онлайн через освіту з прав людини. *Рада Європи*. Київ, 2016. 212 с.
19. Стаднік І. В., Краковська А. Є. Верховенство права як ідеологічна парадигма цивілізованої держави. *Право і суспільство*. 2020. № 6. Ч. 1. С. 17–22. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.3>
20. Стаднік І. В., Буравська А. А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69–73. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15>
21. Максюта Н. В. Окремі питання цензури як способу обмеження права на свободу слова. *Осінні юридичні читання–2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Випуск XXXII: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання–2022». 24 листопада 2022 р. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 87–71.

22. Rule of law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e)
23. Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації 24 лютого – 15 травня 2022 р.: доповідь Управління Верховного комісара з прав людини ООН щодо ситуації з правами людини в Україні від 29 червня 2022 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-08-17/2022-06-UkraineArmedAttack-UKR.pdf>

References

1. Xiaobo L. (2012). I Have No Enemies: My Final Statement. «Nobel Laureate Liu Xiaobo's Imprisonment a Painful Reminder of China's Dictatorship» by Thor Halvorssen. December 10. https://www.huffpost.com/entry/nobel-laureate-liu-xiaobo_b_1166012
2. Slovník ukrajinštiny: v 11 t. T. 9: S. (1978). redkol.: I. K. Bilodid ta in. Kyiv. (916).
3. Stadnik I. V., Tripak Yu. R. (2021). Verkhovenstvo prava yak pryntsyv zabezpechennia svobody liudyny. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 69–72. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/15>
4. Demokratsiia, prava i svobody hromadian ta mediaspozhyvannia v umovakh viiny: doslidzheniia (2022). URL: <https://cutt.ly/s0huCqJ>
5. Shattuck J., Risse M. (2021). Freedom of Speech and Media. Reimagining Rights & Responsibilities in the United States. *Carr Center for Human Rights Policy Harvard Kennedy School, Harvard University*. February 15. ISSUE 013, 21 p.
6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1996, № 3. St. 141 (Zi zminamy).
7. United Nations. (1948 Dec. 10). Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>
8. Council of Europe. (1950 Nov. 04). European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
9. Barnych K. I., Bysaha Yu. M., Berch V. V., Deshko L. M., Fridmanskyi R. M. (2021). Realizatsiia konstytutsiinoho prava na svobodu dumky i slova, na vilne vyrazhennia svoikh pohliadiiv i perekonan: monohrafiia. Uzhhorod. (220).
10. Savchyn M. V. (2009). Konstytutsiine pravo Ukrainy: pidruchnyk / vidp. red. M. O. Baimuratov. Kyiv. (1008).
11. Censorship. Oxford Reference. 11 Dec. 2022. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095558166>
12. Censorship. New World Encyclopedia. URL: <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Censorship>
13. Havrada I. (2006). Tsenzura yak proiav nedemokratychnosti derzhavnoi polityky Ukrainy u sferi zasobiv masovoi informatsii. *Politychnyi menedzhment*, 5, 95–106.
14. Zhytariuk M. (2018). Teorii ta modeli masovoi informatsii (Masova komunikatsiia): navch.-metod. posibnyk. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. (244).
15. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 48. St. 650 (Iz zminamy).
16. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. *Vidomosti. Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 40–44 (Iz zminamy).

17. Fedotova O. O. (2009). Politychna tsenzura drukovanykh vydan v USRR–URSR (1917–1990 rr.): monohrafiia. Kyiv. (352).
18. Kin E., Heorhesku M. (2016). Zakladynyky – posibnyk z protydii movi nenavysti onlain cherez osvitu z prav liudyny. *Rada Yevropy*. Kyiv. (212).
19. Stadnik I. V., Krakovska A. Ye. (2020). Verkhovenstvo prava yak ideolohichna paradyhma tsyvilizovanoi derzhavy. *Pravo i suspilstvo*, 6, 1, 17–22. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.3>
20. Stadnik I. V., Buravska A. A. (2022). Verkhovenstvo prava v umovakh voiennoho stanu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 9, 69–73. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/15>
21. Maksyiuta N. V. (2022). Okremi pytannia tsenzury yak sposobu obmezhenia prava na svobodu slova. *Osinni yurydychni chytannia–2022. Suchasni problemy zakonodavstva, praktyky yoho zastosuvannia ta yurydychnoi nauky*. Vypusk XXXII: Materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii «Osinni yurydychni chytannia–2022» (Nov. 24). Vinnytsia: DonNU imeni Vasylia Stusa. 87–71.
22. Rule of law Checklist (2016 March 11–12). Adopted by the Venice Commission at its 106-th Plenary Session. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e)
23. Sytuatsiia z pravamy liudyny v Ukraini v konteksti zbroinoho napadu Rosiiskoi Federatsii 24 liutoho – 15 travnia 2022 r.: dopovid Upravlinnia Verkhovnoho komisara z prav liudyny OON shchodo situatsii z pravamy liudyny v Ukraini vid 29 chervnia 2022 r. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-08-17/2022-06-UkraineArmedAttack-UKR.pdf>

Iryna Stadnik, Natalia Maksyiuta. The limits of Freedom of Speech in the context of the Rule of Law

The article is devoted to the study of individual issues of freedom of speech in the context of the rule of law. The purpose of the article is to generalize the main world-view approaches to determining the content and limits of freedom of speech and to substantiate on this basis the legal nature of censorship in the context of the rule of law. The concept and content of freedom of speech as the possibility of a person's conscious expression of his own will regarding the expression of his point of view (ideas, views, beliefs) in relation to the truth (objective, absolute, relative), as well as the collection, storage, use and distribution in any the method (oral, written, other) of information, carried out under the conditions of a fair regulatory system, which ensures the coordination of individual will with the legal order in society. The main essential characteristics of freedom of speech, in particular, its relative nature, which determines the possibility of its restriction, are specified. The legal nature of censorship is analyzed and the necessity of its characterization as: 1) a general restriction of freedom of speech is proved; 2) as a tool of total state control over society and the individual. It was concluded that the criterion for distinguishing

these aspects of censorship is the rule of law. Attention is drawn to the fact that the involvement of individual elements of the rule of law in ensuring freedom of speech and defining its limits is uneven, which is due to the appropriate combination of objective and subjective factors. It is specified that the main elements of the rule of law, which directly affect the assessment of the legality of restrictions on freedom of speech and are a criterion for assessing the permissibility/inadmissibility of censorship, are legality, legal certainty, prohibition of arbitrariness, respect for human rights, non-discrimination and equality before the law.

Keywords: *freedom of speech, limits of freedom of speech, censorship, rule of law.*